

Meklingsstrategier i møte med det konfliktfylte

Wenke Gulbrandsen

Meklingsstrategier i møte med det konfliktfylte

Studien som presenteres baserer seg på analyser av meklingsamtaler med separerende foreldre i høy konflikt. Flertallet avbryter meklingen uten å komme til enighet om barna. Forfatteren utforsker viktige suksesskriterier i meklingsarbeidet ved å studere dialogene i både brutte og i fullførte saker. Artikkelen bygger på analyser av meklernes samtaler med foreldre i høy konflikt. Datamaterialet ble samlet gjennom FORM-prosjektet (Gulbrandsen & Tjersland, 2013), en empirisk studie av foreldrepar som møtte til obligatorisk meklingsregulert av norsk lov. Ett mål med studien var å frembringe mer kunnskap om hva som kjennetegner konfliktfylte meklingsaker (Gulbrandsen, 2013). Et annet mål, og temaet for denne artikkelen, var å beskrive meklernes tilnæringer til det konfliktfylte og søke å identifisere strategier som syntes å bidra til at foreldrene klarte å få til et bedre samarbeid seg imellom.

Som hjelper har man ingen sikkerhet for at prosessen vil føre frem til et bedre liv for foreldre og barn etter et brudd, men jeg håper å ha gitt gode grunner til å prøve ut noen av de veiene som her er beskrevet

Blikket rettes mot meklingspraksis, slik denne kan beskrives etter analyser av samtaler mellom meklere og foreldrepar. Forut for metode- og resultatbeskrivelse gjøres det rede for sentrale ideer som har preget det internasjonale meklingsfeltet, samt for den meklingsordningen som er lovfestet i Norge.

Mekling som intervensjon når foreldre skiller lag

Det var pionerene i meklingsfeltet, Coogler (1978) og Haynes (1981), som først fremmet ideen om meklings som et alternativ til rettsprosesser; foreldre skulle få hjelp til å utvikle sine egne løsninger for barn og samarbeid etter bruddet. De beskrev strukturerte arbeidsmodeller som fokuserte på å utforme avtaler om barn og økonomi. Etter hvert kom det røster som hevdet at foreldre med emosjonelle og relasjonelle problemer knyttet til skilsmissten trengte hjelp til å adressere denne siden for å komme frem til avtaler. Fagfeltet begynte å låne virkemidler fra ulike terapitradisjoner (Brown, 1997; Bush & Folger, 1994; Emery, 2012; Iving & Benjamin, 2002; Kruk, 1997; Lang & Taylor, 2000; Tjersland, 1992; Walker, McCarthy & Timms, 1994; Winslade & Monk, 2001). Tjersland og Gulbrandsen (2010) har i en gjennomgang av utviklingen på feltet gitt en definisjon av meklings som synes å samle mange av perspektivene som preger denne litteraturen i dag:

Mekling er en samarbeidsorientert prosess med separerende (separerte) foreldre assistert av en hjelper som tilstreber upartiskhet, og der alle avgjørelser ligger hos foreldrene. Formålet er dels å avklare spørsmål som foreldrene mener det er aktuelt å snakke om, dels å finne frem til ordninger begge kan stå inne for, både når det gjelder samarbeid om barn og i andre spørsmål. Meklerens overordnede oppgave er å holde et beslutningsorientert fokus på spørsmål om nåtid og fremtid, og samtidig bruke relevante virkemidler for å fasilitere samtaleprosessen mellom foreldrene (s. 697).

Selv om det skulle være en relativt bred konsensus om en slik definisjon av foreldremekling, er det mange spørsmål som fortsatt står ubesvarte, blant annet om hva som kan være relevante fasiliterende virkemidler i prosessen? Strategiene som beskrives, fremstår som relativt allmenne, noe som kan henge sammen med at det foreligger få observasjonsstudier av aktiviteten i meklingsrommet. For eksempel kan man etterspørre skillet mellom emosjoner og avtaler. I én forstand er dette et kunstig skille. Alle avtaler er også emosjonelt fargete. Men samtidig gir det i en meklingskontekst mening i noen grad å separere de to sidene fra hverandre. Innenfor meklingsstradisjonen har det blitt lagt ulik mening i hva det betyr å gi rom for følelsesreaksjoner. Noen har fremhevet betydningen av å «ventilere» følelser (Nordhelle, 2007). Andre har vært langt mer spesifikke i hvordan mekleren aktivt både kan styre og argumentere for å gi plass for følelsesuttrykk, bekrefte dem som legitime, gi mening til dem, samt gi individuell mestringshjelp (Ekeland, 2010; Poitras & Raines, 2013; Tjersland 1997). Det er også en forskjell i hva meklerne har fokusert på, om det er følelsesuttrykkene som sådanne (sinne, sorg, fortvilelse, osv.) og reguleringen av dem, eller om blikket rettes mot betydningen som kan ligge i de opprørte følelsene.

Romslig tid gir ikke bare mulighet til å snakke bedre igjennom det foreldrene er opptatt av, det gir også anledning til å prøve ut midlertidige samværsordninger

I en annen artikkel har jeg identifisert åtte kilder som hyppig bidrar til fastlåsing av dialogen mellom foreldre som skiller lag. De er knyttet til manglende aksept av bruddet, krenkelse over måten det skjedde på, engstelse for omsorgssvikt hos den andre forelder, bekymringer for manglende innlevelse i barnet, barn har selv blitt aktører i konflikten, økonomiske bekymringer, uforenlige tanker om fremtid, og at andre utenfor påskynder konflikten mellom foreldrene (Gulbrandsen, 2013). Forsøket på å differensiere kilder til det konfliktfylte kan gi meklere støtte til å utforske

disse områdene, fremfor å undertrykke eller usynlig gjøre de emosjonelle reaksjonene. De aktuelle konfliktkildene har gitt føringer når jeg – basert på mye av det samme forskningsmaterialet – har sett etter strategier hos meklerne: Hvordan har de møtt reaksjoner på bruddet, bekymringer for barn, uforenlige ideer om fremtiden, og andre konfliktfremmende motsetninger? Interessen for tilnærminger som kan bringe prosessen videre, er også preget av min egen 25-årig praksis med foreldre i samlivsbrudd; jeg vet mye om hvor fastlåste foreldre kan fremtre. Derfor har jeg også hatt med meg flere andre spørsmål i møtet med materialet, blant annet:

Når meklerne bekrefter følelsesmessige reaksjoner, hvordan går de frem for å opprettholde en allianse med den andre som følelsene er rettet mot? Hvordan søker de å tilpasse sine innspill til den pågående dialogen («timing»)? Hvordan prøver de å få foreldre som er oppgitte, sårete og sinte til å gi seg selv mer tid i meklingsprosessen? Hvordan orienterer meklerne foreldrene tilbake til avtalemessige spørsmål når vanskelige emosjonelle temaer har stått sentralt i samtalen?

Denne studien av meklingsamtaler med foreldre i store konflikter kan belyse noen av spørsmålene og bidra til å gi beskrivelser av aktuelle meklingsstrategier. Hovedformålet er å identifisere meklingsstrategier som synes konstruktive i møte med det fastlåste.

Konteksten for denne studien: obligatorisk meklings ved separasjon

Gjennom en revisjon av ekteskapsloven (lov om ekteskap) vedtok Stortinget i 1991 å innføre obligatorisk meklings i Norge for foreldre med barn under 16 år som skiller lag. Loven ble satt ut i livet fra 1993. Formålet var å forebygge problemer ved å gi foreldre en gratis samtalehjelp til å utforme skriftlige avtaler om barn. Det gjaldt for foreldre som hadde vært gift og foreldre som vurderte å bringe saken inn for retten. Senere ble meklings også gjort obligatorisk for samboere med barn. Tilbudet gis ved familievernkontorer og av godkjente eksterne meklere. Foreldrene kan få inntil syv timer. Attest utstedes etter ett møte.

I flertallet av sakene økte antagonismen mellom foreldrene, dialogen låste seg, noen ganger med mekler som part, og meklings ble avsluttet etter en eller to samtaler – ofte i en stemning av resignert utmattelse

Meklings skjer utenfor retten. Foreldre er pålagt å møte, og får utstedt en attest etter å ha møtt én gang. Den kreves både for å få innvilget separasjon, for å få tilgang til økonomiske støtteordninger og for å kunne bringe saken for retten. I denne forstand avviker den norske ordningen

fra den definisjonen av mekling som vi har gitt foran. Flere av foreldrene er ikke selv hjelpsøkende. Det er utformet mange retningslinjer for hvordan man innkaller, hva mekleren skal gi informasjon om, osv. Mekleren er også blitt tildelt en rolle om «å ivareta barns interesser». Som vi skal se, gir lovverket føringer som kan være utfordrende for det å skape gode møter med foreldrene. Samtidig kan det være mye å lære av hvordan meklerne forsøker å arbeide innenfor en obligatorisk ramme. Strategiene kan også være relevante for arbeid med foreldre som har *valgt* mekling som et hjelpetilbud.

Metode

Prosjektdesign

154 foreldrepar deltok i Form-prosjektet, rekruttert i en tidsavgrenset periode ved fire familiekontorer og hos én ekstern mekler. Tolv fagfolk utførte meklingene og samlet inn data. De fleste hadde lang meklingserfaring. Meklerne ble bedt om å utøve sin virksomhet slik de vanligvis pleide å mekle. Det dreier seg altså om en studie av «practice as usual». Konfliktnivået var forskjellig. Noen foreldre var vel forlikte på forhånd, noen strevde med enkelte spørsmål, og andre kunne knapt snakke sammen. Basert på opplysninger om alder, utdanning og antall barn, er utvalget representativt for separerende foreldre som søker mekling i Norge (Gulbrandsen og Tjersland, 2013).

Hver av foreldrene besvarte et spørreskjema på forhånd om egen bakgrunn, hvor likt de så på løsninger (helt uenige (0) – helt enige (7)), forventninger til meklingen og grad av håp om å komme frem til en avtale (uten håp (0) – høyt håp (7)). De ga også en kort vurdering av hver samtale. Meklerne gjorde det samme (svært vanskelig (0) – lett (7)), beskrev eventuelle utfordringer i arbeidet og rapporterte om utfallet av meklingene. Det ble tatt lydopptak fra hver samtaletime. 18 måneder senere ble foreldrene intervjuet på telefon om meklingen, foreldresamarbeidet og bakgrunnen for at de skilte lag.

Analysene av hele materialet viste at nær 59 prosent møtte til én samtale, 27 prosent til to eller tre samtaler, mens kun 14 prosent hadde flere samtaler. 68 prosent kom frem til avtaler begge to kunne stå inne for, 8 prosent inngikk avtaler som en eller begge var svært misfornøyd med, og 25 prosent avsluttet uten noen avtale (Gulbrandsen & Tjersland, 2013). Resultatene er stort sett sammenfallende med funn fra en tverrsnitts studie av mekling som ble gjort på om lag samme tid i Norge (Ådanes, Haugen, Jensberg, Lossius Husum & Rantalaiho, 2011).

Utvalget for denne studien

38 konfliktsaker står i sentrum for analysene her. Disse ble identifisert på grunnlag av to hovedkilder: Forut for meklingen oppga minst én av foreldrene svært ulikt syn på ett eller flere spørsmål (0–3), og etter første time vurderte mekleren arbeidet med foreldrene som svært vanskelig (0–3). Med hensyn til alder, utdanning og beskjeftigelse skilte ikke foreldrene i de 38 sakene seg vesentlig fra de andre som deltok i studien. Derimot var det langt flere «foreldretvistsaker» i høykonfliktgruppen; det vil si foreldre som møtte til mekling fordi de vurderte å gå til retten med sin sak. Foreldrene i konflikt hadde heller lite håp om å finne løsninger (0–3). I overkant av 53 prosent var pessimistiske til dette, mot syv prosent blant de øvrige parene i studien. Det hører med til bildet av konfliktsakene at de fleste foreldreparene ikke brukte vesentlig mer tid på meklingsprosessen. De aller fleste avsluttet etter ett eller to møter. Kun 29 prosent kom frem til en avtale begge foreldre sto inne for, mot 80 prosent for resten av utvalget (Gulbrandsen & Tjersland, 2013).

Meklerne hadde utvilsomt mye strev med å være til hjelp for foreldrene i denne gruppen. Samtidig, for litt under en tredjedel av dem, klarte meklerne å legge til rette for en prosess som førte frem til enighet om avtaler. Et gjennomgående trekk ved disse sakene var at foreldrene brukte mer tid på samtaleprosessen med mekler.

Datamaterialet

Analysene bygger på transkripter av samtalene i 28 av de 38 konfliktsakene. Utvelgelsen sikret variasjon, blant annet med hensyn til meklingstype, antall barn og alder, antall timer foreldrene møtte, samt av prosesser som førte frem til avtaler og som ikke gjorde det. Transkriberingen av samtaletimer ble dels gjort av forfatteren selv, dels av vitenskapelige assistenter som arbeidet med andre problemstillinger. Hva foreldrene snakket om, hvordan de samspilte, og stikkord på utspill fra mekleren i timen ble også skrevet ned i et kort notat fra hver time.

Med hjelp av disse notatene valgte jeg ut et mindre utvalg på seksten saker for inngående analyser av dialogene. Jeg tok med saker som både låste seg fast i første eller andre time, og saker der dialogen fortsatte over tid, samt meklinger med både ektefeller og samboere som skilte lag og foreldretvistsaker (foreldre som vurderte å gå til retten). Videre valgte jeg ut saker fra flest mulig av meklerne i prosjektet (ti ble representert). Slik ble det søkt etter variasjon og kontraster både i problemstillinger og i tilnærminger til det konfliktfylte. Etter at analysene av de 16 sakene var fullført, ble transkriptene i de øvrige tolv sakene gjennomlest. Jeg så etter tilnærminger til foreldrene som ikke var representert i de analyserte sakene, uten at jeg fant dette.

Analyseprosessen

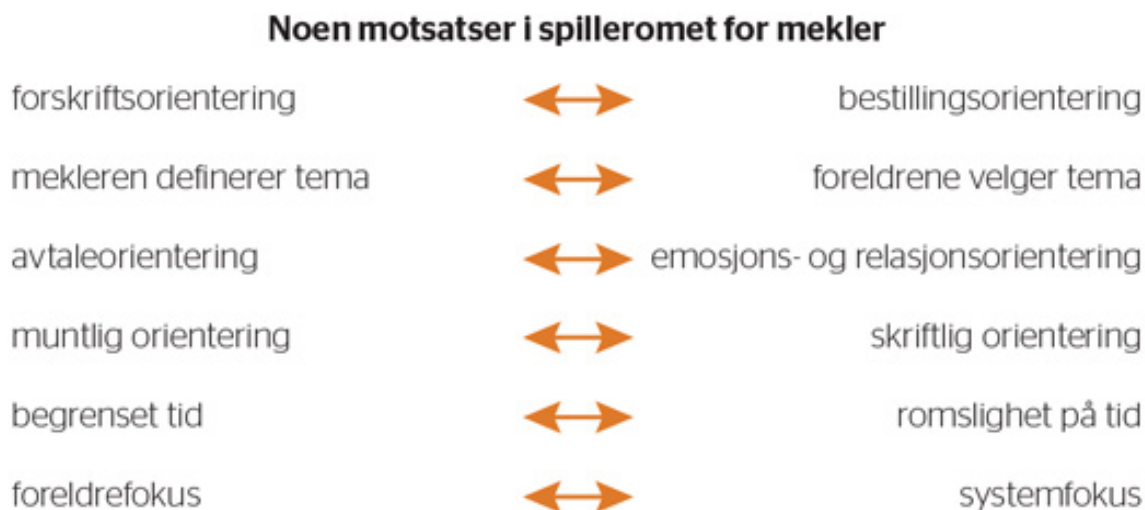
Det som løftes frem i resultatdelen, er uunngåelig preget av mine egne meklingserfaringer og det teoretiske overblikket på feltet som jeg hadde med meg. Jeg hadde en særlig interesse for hvordan emosjonelle reaksjoner og konfliktkilder ble møtt, men også av hvordan samtalene ble innrammet, hva slags grep meklere syntes å ta underveis, og hvordan prosessen fremsto i et helhetsperspektiv. Samtidig har jeg hørt til et forskningsmiljø som har ført en kontinuerlig dialog omkring de data som ble hentet inn, og analysene av dem. Det gjelder både medarbeidere ved Psykologisk institutt og studenter som tok for seg deler av materialet (Andersen, 2010; Anbjørnsen & Solheim Eikholm, 2011; Asmyhr, 2011; Fjeldheim-Weyde, 2011; Hagen, 2008; Johnsen Solbakken, 2011; Sels-Agersten & Severinsen, 2011).

Med visshet om den forforståelsen jeg hadde med meg i møtene med materialet, kan man si at analysene er preget av en sosialkonstruksjonistisk forståelse av grounded theory (GT) (Charmaz, 2008). GT er en eksplorerende, induktiv metode, som egner seg til å generere ny og rik informasjon om et fenomen, og som samtidig uvegerlig preges av de spørsmålene forskeren har med seg. Styrkt av interessen for meklere måter å møte foreldrene på ble det foretatt en innledende koding av tekstmaterialet. I de seksten sakene gikk jeg igjennom transkriptene fra hver samtale og noterte ned det som kunne karakteriseres som utspill fra meklere sin side, enten dette kom i form av et selvstendig initiativ fra denne, eller det kom som en reaksjon på noe som skjedde i dialogen med foreldrene. Slik satt jeg igjen med en rekke eksempler på «initiativ» og på «responser». Deretter begynte jeg å sortere innenfor hver kategori. Det ble fort tydelig at det dreide seg om ulike typer initiativ. Ved å sette navn på hvert av disse så jeg at flere av dem sto i et slags motsetningsforhold til hverandre, som en type dikotomier, i form av ytterpunkter langs samme akse. Likeså kunne mye av det som i første omgang ble sett på som responser, også betraktes som initiativ langs de samme aksene eller nye som kom til. Slik kom jeg etter hvert frem til seks dikotomier som beskriver motsatser i hva meklere rettet oppmerksomheten mot i konfliktsakene. Motsatsene kan sies å vise spillerommet en mekler kan ha innenfor rammene av den obligatoriske meklingsprosessen i Norge. Vi skal se nærmere på dem i resultatdelen.

Resultater

Før vi ser nærmere på motsatsene i meklernes strategier, kan det være på sin plass å gi et oversiktsbilde av utviklingen i de 38 konfliktsakene. Når 71 prosent ikke kom til enighet om avtaler, sier det seg selv at dialogen med foreldrene bød på mange utfordringer for meklerne. Det bekrefter transkriptene av dialogene til fulle. Det typiske prosessbildet i flertallet av sakene var at antagonismen mellom foreldrene økte, dialogen låste seg, noen ganger med mekleren som part, og meklingen ble avsluttet etter en eller to samtaler – ofte i en stemning av resignert utmattelse. Denne utviklingen var særlig fremtredende når meklerens strategier gjennomgående bar preg av initiativ på venstre side av aksene i oversikten ovenfor. I noen tilfeller orienterte mekleren seg enda mer til denne siden når konfliktene tiltok. Når utspillene fra mekleren befant seg på den motsatte siden, skjedde det oftere at dialogene fortsatte, tross motsetninger; foreldrene lyttet mer til hverandre, og de kom tilbake til nye samtaler. Noen av dem nådde ikke avtaler, noen fant frem til enighet på *noen* områder, og andre fant frem til forlik som syntes godt forankret i dem begge.

Figur 1

Forskriftsorientering versus bestillingsorientering

Den første samtalen ble innledet på ulike måter. Noen meklere rettet straks oppmerksomheten mot den obligatoriske meklingsens ytre rammer og meklerens rolle, og brukte forholdsvis mye tid på dette:

Mekler: Det er sju meklingstimer dere har til rådighet, men det er kun en meklingstime – den dere er til nå – som er obligatorisk, som dere er pliktig å møte til. Så før dere går herfra i dag skal jeg uansett skrive en meklingsattest.

Mor: Hm.

Mekler: Det som er hovedmålet med å be dere komme til mekling, det er å lage en skriftlig avtale rundt barna deres. ... Det er tre punkter som skal avtales.

Mor: Ja, vi har dem begge to (viser til tilsendte brosjyrer).

Mekler: Ja, men her ser dere det går på foreldreansvar, på fast bosted og på samvær. Vi skal gå litt nærmere inn på hva disse begrepene betyr, men det er det som er ønskelig at dere skal lage en skriftlig avtale på, og målet er at det skal bli så forutsigbart som mulig for barna og for dere selv, og at det skal kunne forebygge konflikter mellom dere som foreldre. Det er frivillig om dere vil lage denne avtalen. Jeg har en mal her som man kan bruke for å lage denne avtalen hvis dere ønsker det. Som sagt så er det frivillig ut over denne timen her. Jeg har taushetsplikt ... Jeg skriver ikke journal ...

I starten av denne saken slapp nesten ikke foreldrene til. Til vanlig var meklerne mer åpne i sin henvisning til forskrifter og lover, og samtalen gikk raskere over i dialog. Budskapet handlet stort sett om det samme; at én av syv samtaler er obligatorisk, at man får attesten i første time, og at målet er avtaler om foreldreansvar, samvær og bosted. Noen pekte også på taushetsplikt, journalføring og informasjonsplikt til barnevernet og understreket sin oppgave som å sikre at avtalen hadde barns beste for øyet.

Meklere på den bestillingsorienterte siden omtalte lite av dette. De fremhevet snarere sin oppgave som hjelper og undersøkte hva foreldrene ønsket å snakke om selv:

Mekler: Formålet med mekling, som dere sikkert vet, det er at jeg skal forsøke å bistå dere, i den situasjonen dere er i, og se om det er noe jeg kan bidra med, som hjelper dere som mamma og pappa for guttene deres. Det var du som hadde bestilt time?

Far: Det stemmer det.

Mekler (til mor): Så er det i orden for deg at jeg begynner med han?

Mor: Definitivt.

Mekler: Det er det. Da hører jeg med deg, hva kan jeg hjelpe deg med?

Forskjellene på åpningene er iøynefallende, og responsene hos foreldrene likeså. I møtet med forskriftsorienteringen fremsto de som mer reserverte, avventende, forsiktige og noen ganger utålmodige; «ja, det vet vi», eller en smule defensive, som ved utsagn om å ivareta barns beste; «det er derfor vi er her». Reaksjonene gir assosiasjoner til noen som kjenner seg innkalt til en type kvalitetskontroll, der staten har satt temaene, og der meklerin er utsendt for å undersøke at dette går rett for seg.

De bestillingsorienterte rettet straks oppmerksomheten mot foreldrene selv og hva de ønsket å snakke om. Eksemplet over viser også en individorientert spørring. Meklerin bruker «du» og ikke «dere» når hun spør etter aktuelle temaer. Dette er et poeng som også har blitt fremhevet i meklingslitteraturen (Slaikou, 1996); når man står i et motsetningsforhold, kjenner man seg ikke som «vi», og meklerin står i fare for å pådytte en forsoning som de ikke er klare til å ta imot ennå. I eksemplet ber meklerin også om tillatelse til å følge en bestemt fremgangsmåte, der hun starter med den som har ringt. I noen andre saker spurte meklerin om å få begynne med den som *ikke* hadde bestilt mekling, og ba denne fortelle hva hun/han hadde forstått at den andre ønsket hjelp med. Ved senere å spørre motsatt vei ble begge invitert til å sette seg inn i den andres situasjon. Det er et tidlig signal om at meklerin er opptatt av relasjonen mellom foreldrene, og hvordan de forstår hverandre.

Mekler definerer tema versus foreldrene velger tema

En vanlig forlengelse av forskriftsorienteringen var at meklerin pekte ut de temaene det var aktuelt å snakke om: foreldreansvar, bosted for barnet og samvær.

Mekler: Ja, hvis dere begynner på punkt én av disse tre spørsmålene som er en del av dette.

Mekler: Dere har i dag foreldreansvar sammen for han. Skal dere ha det fortsatt?

Far: Jeg vil det.

Mekler: Vet dere hva foreldreansvar er...?

Far: Ja, det blir vel... hva tenker du på?

Gjennom denne noe avventende holdningen fikk mekleren ofte ballen tilbake i fanget, og havnet i en posisjon der hun ga mer informasjon. Fortsettelsen i denne saken, som i flere andre, var at mekleren redegjorde for begrepene, grundig og detaljert. Hensikten var åpenbart å bidra til ryddighet i samtalen og tydeliggjøre valgmuligheter, før foreldrene bestemte seg for ordninger. Selv om foreldrene hørte på, var det som om informasjonen ikke nådde frem. De ble tause, knappe og litt formelle selv. Utsagnene deres hadde anstrøk av utålmodighet, som at «ja, det er nettopp bostedet vi er uenig om», og «jo da, det vet vi». Det kunne utvikle seg til et kort møte der mekleren snakket mye og der alle var enige om at de var hjertens uenige, uten at kildene til motsetninger var blitt belyst.

På motsatt side har vi meklerne som overlot denne oppgaven til foreldrene. Det begynte med spørsmålet om hva hver ønsket hjelp med. Mekleren benyttet åpne formuleringer av typen «hva kan jeg bistå deg med?», «hva er det viktigste for deg å snakke om nå?», «hva har du behov for å snakke om slik situasjonen er nå?». Hun lyttet, noterte og sorterte temaene fra hverandre og ga dette tilbake. Krav ble omdefinert til ønsker. Noen brukte flippover. Det var en utforskning som tok utgangspunkt i foreldrenes ståsted og hva de var mest opptatt av i øyeblikket.

En utfordring var foreldre som strevde med å bli enige om hva som skulle stå på agendaen. Ikke sjelden hevdet den ene at det den andre omtalte, var uvesentlig eller irrelevant. Mekleren søkte ikke å begrense hva det var mulig å snakke om. Listene ble fylt av vide og avtaleorienterte temaer: samværet, bosted, samarbeid, ferier, kontakt med besteforeldre, nye kjærester og liknende. Noen ganger kom mer emosjonelt ladete temaer på listen, som ‘hva førte til bruddet?’, ‘hva skal vi si til barna?’.

Ikke bare ulikt temavalg hos foreldrene ga utfordringer, men også at en og samme person kunne gi svar som pekte i ulike retninger:

Mekler: Far, jeg spør igjen: Hva tror du det er mor ønsker å drøfte her?

Far: Det får hun svare på selv! Det er en ganske klar sak dette. Jeg har han nå annenhver langhelg og ønsker en dag ekstra i uken. Det går to uker før jeg har han igjen, og det er veldig lang tid. ... For noen uker siden ble jeg invitert hjem for å spise og diskutere ferieplanene. Plutselig var alt så kjempekoselig, og hun syntes det var synd at det hadde gått som det hadde gått.

Hva skulle mekleren velge å løfte opp fra dette? Skulle hun holde fast på sitt spørsmål og fremheve det han uttrykte selv; «så du ønsker å snakke om samværet», eller skulle hun adressere det som ble sagt mellom linjene? Tematiseringen kan skje på flere måter, for eksempel «så du opplevde at det var *hun* som gikk» eller «har du noen ønsker nå vedrørende kontakten mellom dere som foreldre – er det noe vi skal snakke om?» Det hendte ofte at temaer som mekleren løftet frem, ble avvist. Reaksjonen kan skyldes flere forhold, blant annet måten mekleren ordla seg på, eller at temaet ble adressert for tidlig i prosessen. I materialet er det også eksempler på god strategisk timing av dette, der mekleren valgte ut noen temaer og lot andre ligge, for senere å ta dem opp igjen. Temahentingene kunne gå over noe tid.

Noen ganger prøvde en av partene å tilrive seg agendaen ved bare å snakke om sitt tema. Vanligvis stoppet ikke den valgorienterte mekleren dem med én gang. Hun ga dem litt tøylar, for så å vende tilbake til lista over aktuelle temaer. Med en oversikt på plass adresserte hun neste spørsmål: Hva vil dere snakke om først? Igjen kunne det bli diskusjon og avsporinger. Mekleren avbrøt samtaler om innhold inntil valget var tatt: «Er det det dere vil begynne med?» Når det plutselig, under samtale om bosted, dukket opp et annet og nytt tema, for eksempel kjærester, spurte mekleren: «Skal det også med på lista med aktuelle punkter?»

De valgorienterte meklerne holdt på denne måten en tydelig regi på samtalen. «Sakslisten» ga alltid mekleren mulighet til å stoppe repeterende destruktive diskusjoner: «La oss gå tilbake til unntak fra det faste samværet; hva var det dere ville ha med i avtalen om dette?» Men den ga mekleren også mulighet til å bli i temaet, og definere emosjonelle utspill som relevante for saken. Det adresseres i det neste avsnittet.

Avtaleorientering versus emosjons- og relasjonsorientering

Ingen av meklerne i denne studien var utelukkende avtaleorienterte. Likevel hellet flere av dem til denne siden, om enn på litt ulike måter. Eksempelvis prøvde noen å styre unna sterkt ladete temaer, særlig i innledningsfasen til meklingen. Det skjedde både gjennom metakommentarer – «her skal vi først og fremst se på avtalene for barn» – og med utsettelsesforslag – «kan jeg legge det litt til siden og holde fast på samværsordningen først». Imidlertid, når følelser var aktivert av krenkelser eller sterke bekymringer for barn, var slike manøvrer sjelden til nytte. Enda mer iøynefallende var reaksjonene når mekleren forsøkte å ignorere dem helt. Da varte det ikke lenge før de emosjonelle temaene tvang seg frem, og i enda sterkere uttrykksformer. Slik ble samtalen springende og lite

bekreftende, og det endte ofte med at meklingen ble avsluttet uten at man fikk snakket igjennom verken avtalespørsmål eller kilder til det konfliktfylte.

Meklerne som befant seg mer på den høyre siden av denne aksen, definerte tidlig konfliktkilder som legitime samtaletemaer, eksempelvis bruddet eller bekymringer for barn. Noen ganger ble konfliktkildene ført opp på temalisten, andre ganger skjedde det ved at mekleren tillot foreldrene å «avspore» fra et avtaletema, særlig når de emosjonelle reaksjonene syntes å stå i veien for en fremdrift i meklingsprosessen. Foreldrenes innspill ble fulgt som en sidesløyfe som etter hvert ble ledet tilbake til avtaletemaet igjen.

Mekleren kunne også aktivt lede samtalen inn på områder med høy emosjonell intensitet. Et eksempel er hentet fra en situasjon der far krevde samvær med spedbarn som fortsatt ble diet, og mor vegret seg for dette. Her valgte mekleren å følge opp bekymringssiden og ikke samværs skjemaet:

Mekler: Ja, men hvis vi nå ikke tenker rettighetsmessig, men tenker er det noe som du kan si eller gjøre som du tror kan gjøre M(navn) tryggere på at dette...?

Mekleren kunne også søke å få aksept for samtaletemaet gjennom argumenter som løftet blikket:

Mekler: Du ønsker et samarbeid. Nå har du en partner som er utrygg på deg. Kan du akseptere å bruke noe tid på denne utryggheten slik at dette ikke skal hindre samarbeidet?

Tidvis nådde slike budskap frem, men å få aksept fra begge kunne være en utfordring: «Jeg er her for å snakke om samværsordning og ikke for å drøfte skilsmissen vår på nytt.» Slike utsagn signaliserte til mekleren at protesten må tas på alvor for å få aksept til å adressere bruddet. En av meklerne møtte dette slik:

Mekler: Du har bestemt deg for å gå. Er det i orden at vi bruker litt tid på å snakke litt om bakgrunnen for denne beslutningen? Det ser nok ikke likt ut for dere, og noen ganger kan det være til hjelp å tydeliggjøre forskjellene før vi går til avtalespørsmålet.

Slike utspill kunne føre til at meklerin fikk tillatelse til å oppholde seg ved kilder til det konfliktfylte, før hun vendte tilbake til avtalesporet. Slik ble det etablert et spillerom mellom «avtaler» og «følelser» der meklerin inviterte til samtaler om skuffelser over svik, om bekymringer for barn som hadde vondt i magen, om barn som vegret seg for å reise tilbake etter samvær, om hva mormor hadde sagt til far, og så videre. Ofte var det korte sløyfer, som om det var nok for den berørte å bli hørt om sine reaksjoner og bekymringer uten å bli avbrutt, og med vitner til stede. Andre ganger førte det til samtaler om hvordan foreldrene kunne forholde seg for å minske bekymringer. Stort sett skjedde dette med begge foreldre i rommet. I én sak møtte meklerin dem i hver sin time før meklingen fortsatte.

På denne bakgrunnen kan man si at meklerne på den høyre siden av aksene gikk fra avtaletemaet til kildene for følelsesreaksjoner, og tilbake igjen, flere ganger. I de sakene der det skjedde en utvikling, ble avtalefokus tydeligere etter hvert. Det typiske i disse prosessene var at meklerin skyttet mellom å se og bekrefte posisjonen til den bekymrede eller sårete og – samtidig – utforsket posisjonen til den som følte seg angrepet eller ville snakke om noe annet. Mekleren ble i det uløste og validerte ulike opplevelser, for etter hvert å søke å differensiere, sortere fra hverandre fenomener som hadde nøstet seg sammen i en uløselig ball. Selvsagt inviterte partene henne til å ta stilling til om deres bekymringer og påstander hadde rot i virkeligheten. I møte med dette hentet noen av meklerne god støtte i en holdning om at opplevelser har en gyldighet i seg selv, at de ikke kan diskuteres som sanne eller falske; de eies kun av den som opplever dem.

Muntlig orientering versus skriftlig orientering

I henhold til norsk lov er målet for mekling å komme frem til skriftlige avtaler. I forskriftene heter det at dette skal «tilstrebes». Meklerne i dette prosjektet nærmet seg det på ganske ulike måter. Noen valgte tidlig å fremheve det frivillige ved skriftlighet:

Mekler: ... Jeg ønsker at dere skal lage en skriftlig avtale. Dere er ikke pliktige til det. Det bestemmer dere. Men det anbefales.

Mekleren sier «jeg ønsker», men velger samtidig å fremheve dette med «ikke plikt». Tatt i betraktning at hun møter et foreldrepar i stor konflikt, er dette bemerkelsesverdig. For flere av parene var dette å tilby en rask vei ut; det å sitte i dette rommet med den andre og skulle lage avtaler fortonte seg både sterkt opprørende og uoppnåelig.

Andre meklere søkte å avgrense det skriftlige til de tre avtaletemaene og tilbød et skjema der ting kunne fylles inn på en enkel måte. De søkte på et vis å minimalisere dette, som om det skriftlige var noe ubehagelig:

Mekler: Det er frivillig om dere vil lage denne avtalen, jeg har for eksempel en mal her som man kan bruke for å lage denne avtalen nå hvis dere ønsker det.

Det finnes også sekvenser i disse samtalene der mekleren selv styrte bort fra det skriftlige. I én sak argumenterte far for å få på plass mer tydelige spilleregler knyttet til uventede endringer i samværet, fordi det oppsto «unødvendige konfliktsituasjoner» av det:

Mekler: Ok. Altså, for det ene du sier, det med å få en skriftlig avtale, det er jo noe håndfast som vi kan jobbe med. Og det andre er mer sånn samarbeidsform. Dette med å informere hverandre, ikke gi forhåpninger for barna, ikke sant?

Far: Ja.

Mekler: Tenker du at det skal formuleres noe på det også, eller er det noe som dere må snakke om og bli enige om hvordan?

Far: Ja, jeg føler at det er, jeg synes ikke det er liksom, det er bare å begynne å tenke annerledes.

Mekler: Ok, så det er noe dere må snakke om, det er et snakketema for så vidt?

Hva unngåelsen av skriftlighet skyldes, kan vi ikke vite, men det førte utvilsomt ikke til mer avklaring og tydelighet i saker som dette. Tilnærmingen sto i sterk kontrast til de meklerne som brukte det skriftlige mer som en aktiv strategi i møte med uenighet. Ofte begynte mekleren med å notere ned det foreldrene sa, ledsaget av utsagn som: «Jeg skriver ned, slik at jeg skal huske, med tanke på avtalen vi skal komme frem til.» Etter timen, og med samtykke fra foreldrene, kunne hun sende via mail et midlertidig referat fra det de snakket om. Referatet omhandlet intensjoner og ønsker foreldrene delte, temaer som ble adressert, ulike synspunkter på disse, eventuelt hva de hadde kommet til enighet om så langt, samt temaer som sto for tur til

å snakkes om. Overskriften på referatet var «arbeidsutkast». Foreldrene ble bedt om å lese igjennom og gjøre endringer når mekleren hadde misforstått eller vært upresis: Her kommer et råutkast til en begynnende utforming av avtale. Alt kan strykes og endres på:

Samværs- og samarbeidsavtale for vår felles datter Trude f...

Generelt er det viktig for oss at Trude beholder to foreldre etter at vi skiller lag, og at hun får være mest mulig sammen med begge to. Vi legger vekt på å bosette oss slik at vi har adresse innen samme skolekrets (skolestart til høsten).

1. Vi skal ha felles foreldreansvar for Trude.

(Kommentar: Innebærer blant annet at dere skal gå sammen om alle overordnede beslutninger om Trude i fremtiden (mer om dette i brosjyrene).

2. I utgangspunktet ønsker vi at Trude er tilnærmet halvparten av tiden hos begge. Et mulig skjema er at Trude er hos mor fra mandag til tirsdag neste uke. Så overtar far og har henne til neste mandag. Slik fortsetter det. Bytte skjer vanligvis ved at den ene følger og den andre henter i barnehage (senere skole).

(Kommentar: Her var dere i tvil om det faste. Fars arbeid kan medføre at det blir mange unntak. Både forutsigbarhet og fleksibilitet er viktig, sa begge. Mor ser det ikke som en god løsning at farmor overtar når far ikke kan. Drøftes videre neste gang. Samværsomfang kan virke inn på både utbetaling av barnetrygd og bidragets størrelse (sjekk på NAV sine nettsider).

3. Bostedsadresse for Trude: ikke drøftet.

4. Ferier: Blant annet jul, påske og sommer: ikke drøftet.

5. Unntak fra det faste skjemaet: Begge bør spørre minst x dager i forveien om det er i orden å avvike fra det faste skjemaet.

(Kommentar: Mor ønsket 14 dagers varsel, far mener det var vanskelig. Avgjørelse ikke tatt).

Tempoet i arbeidet med de konfliktfylte sakene ble utvilsomt senket, men referatet bidro til tydelighet i temavalg, dokumenterte at foreldrene var hørt om sine motforestillinger, og det signaliserte at de var på vei mot noe. Ved måten å formulere seg på kunne mekleren søke å bidra til å løse opp i fastlåste narrativer. Eksemplet her er hentet fra en konfliktsak som gikk over flere

møter, der mor opplevde at far hadde sviktet som far og var svært skeptisk til hans nye forsetter. I et av prosessreferatene mot slutten skrev mekleren dette om samarbeidet:

Fra Ole var ett år bidro mor til at far kunne holde kontakten med Ole. Hun hadde et ønske om at Ole skulle ha en nær relasjon til sin far, og de besøkte ham jevnlig. Mor gjennomførte dette til tross for at de personene som var rundt henne, ga råd om å bryte kontakten. På denne måten fikk Ole beholde oss begge som foreldre. Far har stor tillit til Eva som mor, og mor tenker Adam er flink med Ole. Dette letter samarbeidet mellom oss.

Historien vår som par preger fortsatt vårt samarbeid som foreldre. Her ser vi utfordringer fremover. Tydelige avtaler virker positivt på vårt samarbeid. Utydelige avtaler kan gjøre mor veldig bekymret for om Ole har det bra. Mor vil i fortsettelsen ta ansvar for å formidle eventuelle bekymringer til far når de er der, ikke vente. Far er klar for å ta imot slike henvendelser og gi rapport. Vi vil oppmuntre Ole til å ta kontakt med oss via telefon eller på e-post.

Én motforestilling til slik meklingspraksis er at avtaler er noe foreldre bør utforme selv. Men i sakene jeg refererer fra, var ikke foreldrene i en slik dialog med hverandre at dette var mulig. Selvsagt tok det tid å lage utkast som både beskrev aktuelle samtaletemaer, hva som var avtalt så langt og – kanskje særlig – hva som så ulikt ut for foreldrene. Første gang prosessreferatet ble utformet, var mest arbeidskrevende. Senere tok det kortere tid å skrive inn nye setninger eller slette formuleringer. Det hevdes av noen at meklere ikke har anledning til å skrive e-post til klientene sine. Det er all grunn til å spørre hvor en slik regelfortolkning stammer fra. Så lenge man har foreldrenes skriftlige samtykke til å kommunisere på denne måten og det som sendes går under betegnelsen «midlertidige arbeidsdokumenter», kan dette arbeidsredskapet være til stor hjelp i møte med store konflikter.

Begrenset tid versus romslighet på tid

Fra meklerne på den forskrifts- og avtalemessige siden mottok foreldrene ofte signaler om tidsbegrensninger for meklingen. Det skjedde både gjennom understrekningen av den ene obligatoriske timen og en stram styring mot avtalepunkter. Fleksibiliteten som ligger i syv mulige samtaler, ble underkommunisert. En av meklerne i prosjektet kan illustrere en annen måte å omtale tidsrammene på:

Mekler: Som dere sikkert vet, er denne timen den obligatoriske. I dag utstedes en meklingsattest. Dere har mer tid til rådighet. I første omgang kan dere bruke tre timer til. Ytterligere tre timer er tilgjengelig hvis dere er i nærheten av å komme til en løsning. Det er rammene. Vi har allerede satt av en ekstra time om en uke. Sånn at dere vet dere kan komme raskt tilbake.

Romslig tid gir ikke bare mulighet til å snakke bedre igjennom det foreldrene er opptatt av, det gir også anledning til å prøve ut midlertidige samværsordninger. Bare tanken på å lage en endelig avtale om barn i løpet av én samtale kan ta motet fra foreldre i konflikt. For noen kjennes det for definitivt ut, nærmest risikobetont. Å presentere avtaler som noe de kan prøve ut, uten å binde seg, åpner for å hente inn nye erfaringer. Gjennom møtet med slike holdninger endret dialogen seg i noen av sakene, fra å være en prinsippstyrt dialog til å bli en mer erfaringsbasert dialog. Noen meklere fremhevet også verdien av dette ved å sette foreldreskapet inn i et lengre livsperspektiv:

Mekler: Så langt kom vi i dag. Dette kan bli til noe. Jeg følger dere så lenge dere trenger det. Flott at dere setter av litt ekstra tid til dette. Dere skal være foreldre sammen i lang tid, ja, egentlig slutter dere aldri å være foreldre.

Fokus på foreldre versus på systemet de er en del av

Meklingen er i første omgang et hjelpetilbud til to foreldre. I senere år har ideer om å invitere inn barn i meklingen fått betydelig oppmerksomhet. Meklerne vi fulgte, var godt orientert om aktuelle metoder. Likevel var det påfallende få som i realiteten snakket med barn. En av de mest uttalte kildene til konflikt i vårt materiale var situasjoner der eldre barn, som hadde fulgt en samværsavtale over tid, begynte å foreta endringer selv eller protesterte på ulike sider ved ordningen. Barna var ikke bare offer for konflikt, de kunne også selv betraktes som aktører i konfliktfeltet. Det er bemerkelsesverdig at så få av dem møtte til samtaler, selv om meklerne syntes å se behovet for dette:

Mekler: I første omgang så pleier vi ikke å gjøre det sånn helt uten videre før vi vet at mor og far faktisk er enige om at en samtale med barnet skal foregå. Og så litt om hva som er hensikten med denne samtalen, og hvordan man skal håndtere det hun

(barnet) faktisk sier. Så vi pleier å gjøre en siling på forhånd, men vi snakker med barn og unge ... også.

Kanskje var det ment som en invitasjon til å ta med barn, men det skjedde ikke på en aktiv, førende måte, og hensikten med samtalen forble uklar. Når mekleren luftet spørsmålet om barns deltakelse, var foreldrene gjennomgående svært tilbakeholdne. I en annen sak var mekleren mer instruktiv:

Mekler: Herfra og fremover er det flere muligheter. Vi kan involvere Ida. Det hender at jeg snakker med barn under meklingsprosessen. Én måte er at jeg får hjelp av dere til å utforme spørsmål jeg kan stille til henne. Hun informeres om at hun kan få snakke med meg, at hun kan svare på det hun har lyst til, at jeg lager et referat fra vår samtale, og at hun godkjenner referatet før det går tilbake til dere. Så fatter mamma og pappa sine beslutninger...

I de tilfellene der det ble barnesamtaler, skjedde det i tråd med eksemplet over: Mekleren ba foreldre om hjelp til å utforme aktuelle spørsmål, vektla at barnet ble hørt for at foreldrene kunne fatte sine beslutninger, at barnet ble godt informert om hva som skulle skje, at det sto fritt til å besvare spørsmål eller la være, og hva som var meningen med samtalen. Spesielt i konfliktsituasjoner synes det nødvendig å snakke dette grundig igjennom med foreldrene. Er én forelder skeptisk til barnesamtaler, er barn de første til å fange dette opp, og da blir det sjelden noe av samtalen.

Barn er én av flere aktuelle parter utenfor foreldrene som kan inviteres med i en meklingsprosess. Andre «ytre» kilder til konflikt i dette materialet var besteforeldre, rådgivere og advokater. De kunne alle være sterkt nærværende i meklingsrommet i referert form. Foreldrene uttalte seg noen ganger som om det var denne andre som bestemte hva de kunne være med på og å akseptere. En slik kontekst legger store hindringer i veien for en god meklingsprosess. Mekleren sitter ikke med de aktørene som har den reelle innflytelsen. I et par tilfeller benyttet meklerne seg av stol-arbeid; de hadde forestilte intervjuer med andre aktuelle aktører i meklingsrommet.

Betydningen av å manøvrere mellom ytterpunkter på aksene

Jeg har beskrevet hvordan meklere, i sin tilnærming til foreldre i konflikt, har plassert seg langs noen utvalgte dimensjoner i meklingsforløpet. Meklernes strategivalg synes ofte å ha hatt betydning for

om samtalene fortsatte eller ikke. Og flere av de prosessene som ikke ble brutt, munnet ut i avtaler. Derfor er det rimelig grunnlag for å hevde at meklere som arbeider innenfor rammen av den norske meklingsordningen, har større mulighet til å hjelpe foreldre i konflikt dersom de holder seg mer på den høyre siden av de aksene jeg har beskrevet, spesielt i en tidlig fase av meklingen. Samtidig må det understrekes at det snakkes om dimensjoner som angir *et spillerom* for hva meklerne kan bevege seg innenfor i løpet av meklingsprosessen. Det handler om både-og snarere enn om enten-eller, for eksempel både bekrefte og validere emosjonelle reaksjoner og adressere detaljer i avtaler.

Figur 2

Noen allmenne strategier i arbeid med store konflikter

- Bær håpet om å finne løsninger, selv om partene ikke ser dem
- Anerkjenn hver av partene og deres positive intensjoner
- Bekreft og synliggjør forskjeller
- Separer og velg ut aktuelle samtaletemaer
- Søk å belyse relasjonelle spørsmål først
- Skriftlig tydeliggjøring når bitene settes tentativt sammen
- Hold på en samtaleprosess over tid

Det hører med i dette bildet å peke på at det finnes saker i materialet der mekleren står overfor situasjoner som grenser til omsorgssvikt. Alt som er sagt foran, bygger på en holdning om at foreldrene betraktes som kompetente til å finne gode nok løsninger for barn. Blant annet betyr det at mekleren må kunne forstå at foreldre forbigående kan opptre irrasjonelt i en krisesituasjon, men også at foreldre kan avtale ordninger som avviker betydelig fra meklerens egne verdier. I de tilfellene der mekleren ikke lenger kan stå inne for det som skjer med barna og avtalene om dem, trer hun ut av meklerrollen. Slike situasjoner drøftes ikke i denne artikkelen.

Avsluttende oppsummering

Jeg har tatt for meg 38 foreldrepar som befant seg i fastlåste konflikter da de møtte til mekling. De fleste avbrøt etter ett møte, noen foreldre fortsatte meklingen, og noen av dem kom frem til avtaler i ett eller flere spørsmål. Jeg har løftet frem noen sider ved meklernes tilnærminger som var oftere representert i de sakene der samtalene fortsatte, blant annet betydningen av å spørre etter hva foreldrene selv ønsker å snakke om, foreta tydelige og prioriterte valg innenfor temaene, bekrefte og utforske emosjonelle og relasjonelle reaksjoner knyttet til temaene, bruke skriftlighet for å tydeliggjøre og vinne tid, samt bidra til å bringe inn perspektiver fra barn og andre involverte personer. Og at dette ikke står i motsetning til at mekleren under prosessen også har oppmerksomheten rettet mot avtaler om ordninger for barn og et samarbeid til beste for dem. I denne forbindelse er det grunn til å spørre om innholdet i gjeldende forskrifter bør revideres for å motvirke at meklere bruker så mye av tiden i det første møtet til å orientere foreldrene om aktuelle bestemmelser. Det synes i liten grad å være til nytte i saker der foreldrene befinner seg i store konflikter om barn.

Basert på materialet kan det løftes frem noen mer allmenne råd til dem som arbeider med konflikter, blant annet betydningen av at mekleren bærer på håpet om å komme frem til løsninger, anerkjenner hver part, bekrefter og utforsker forskjeller, separerer samtaletemaene før de adresseres, prioriterer oppmerksomhet på relasjonelle reaksjoner når de viser seg, samt søker å stimulere til en samtaleprosess som strekker seg over tid.

Som hjelper har man ingen sikkerhet for at prosessen vil føre frem til et bedre liv for foreldre og barn etter et brudd, men jeg håper å ha gitt gode grunner til å prøve ut noen av de veiene som her er beskrevet.

Referanser

- Brown, E. M. (1997). Comprehensive divorce mediation. I E. Kruk (red), *Mediation and conflict resolution in social work and human services* (ss. 37–54). Chicago: Nelson-Hall.
- Buch, R. A. B. & Folger, J. P. (2005). *The promise of mediation. The transformative approach to conflict*. San Francisco: John Wiley & Sons.
- Charmaz, K. (2008). Grounded theory. I J. A. Smith (red.), *Qualitative psychology. A practical guide to research methods* (s. 81–110). Los Angeles: Sage Publications.
- Coogler, O. J. (1978). *Structured mediation in divorce settlement: A handbook for marital mediators*. Lexington, M. A.: Lexington Books.

- Ekeland, T.-J. (2010). Mekling – en kontekstuell modell. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 47(8), 734–742.
- Emery, R. E. (2012). *Renegotiating Family Relationships. Second Edition*. New York: The Guilford Press.
- Gulbrandsen, W. (2013). Foreldrekonflikter etter samlivsbrudd: En analyse av samspill og kilder til det fastlåsende. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 50(6), 538–551.
- Gulbrandsen, W. & Tjersland, O. A. (2013). Hvordan virker obligatorisk foreldremekling ved store konflikter? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 15, 17–30.
- Haynes, J. M. (1981). *Divorce mediation: A practical guide for therapists and counsellors*. New York: Springer Publishing Company.
- Irving, H. H. & Benjamin, M. (2002). *Therapeutic family mediation: Helping families resolve conflict*. Thousand Oaks, California: Sage publications.
- Kruk, E. (red.) (1997). *Mediation and conflict resolution in social work and the human services*. Chicago: Nelson-Hall.
- Lang, M. & Taylor, A. (2000). *The making of a mediator: developing artistry in practice*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Lov om ekteskap (ekteskapsloven). Lov av 4. juli 1991 nr. 47.
- Nordhelle, G. (2007). *Mekling II. Sentrale tema i konflikthåndtering*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Poitras, J. & Raines, S. (2013). *Expert mediators. Overcoming mediation challenges in workplace, family, and community conflicts*. Lanham: Jason Aronson.
- Slaikeu, K. (1996). *Push comes to shove: A practical guide to mediating disputes*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Tjersland, O. A. (1992). *Samlivsbrudd og foreldreskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tjersland, O. A. (1998). Strategies in Mediation Explored and Developed During a Research Project. *Mediation Quarterly*, 15, 105–117.
- Tjersland, O. A. & Gulbrandsen, W. (2010). Mekling ved samlivsbrudd: modeller og ideologi. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 47(8), 692–700.
- Walker, J., McCarthy, P., & Timms, N. (1994). *Mediation: The making and remaking of cooperative relationships: an evaluation of the effectiveness of comprehensive mediation*. Newcastle: Relate Centre for Family Studies, Newcastle University.

Winslade, J. & Monk, G. (2001). *Narrative mediation. A new approach to conflict resolution*. San Francisco: Jossey-Bass.

Ådanes, M., Haugen, G. M. D., Jensberg, H., Lossius Husum, T. & Rantalaiho, M. (2011). Hva karakteriserer vanskelige saker i foreldremekling, og er meklingsordningen godt nok tilpasset? Resultater fra evaluering av mekling etter ekteskapslov og barnelov. *Fokus på Familien*, 2, 86–115.